

Peter Andreeviç Tolstoy'un İstanbul Elçiliği (1702–1714)

M. Bilal Çelik*

İsmail Bülbül**

Özet

Osmanlı Devleti, 1683 yılında Viyana önlerinde aldığı mağlubiyetin ardından kendisine karşı oluşturulan ittifak güçleriyle uzun süreli savaşlar yapmıştı. Savaş 1699'da Karlofça Antlaşması ile sona erdi. Osmanlı Devleti savaştığı her devlet ile ayrı ayrı antlaşma imzalamıştı. Bu devletlerden Rusya ile geçici bir mütareke yapılmış, görüşmeler sonraya bırakılmış, nihayet 1700 Haziranında bir antlaşmaya varılabiliyordu. Antlaşma gereğince İstanbul'da ilk defa daimi bir Rus elçisi bulunacaktı. Rus Çarı bu iş için Peter Andreeviç Tolstoy'u seçti. Bu çalışmada Tolstoy'un elçilik süresince Osmanlı-Rus ilişkileri ve bu ilişkilerde Tolstoy'un rolü ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Peter Andreeviç Tolstoy, Rus Elçiliği, Osmanlı Devleti, Rusya, 1700 İstanbul Antlaşması

1645 yılında doğan Peter Andreeviç Tolstoy, Napolyon dönemi sanatçılarından Fedor Petroviç'in (1783–1873), Dimitri Andreeviç'in eğitim bakanlarından Aleksey Konstantinoviç'in (1817–1885) ve meşhur yazar Lev Nikolayeviç Tolstoy'un (1828–1910) atasıdır.

Tolstoylar, XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya'nın hizmetindeydiler. XVII. yüzyılın ilk yarısında Çar Aleksey'in birinci eşinin mensup olduğu Miloslavskiy ailesiyle akrabalık kurmalarından sonra önemleri arttı. Daha önceden küçük memuriyetlerde görev alan Tolstoylar bu dönemden itibaren sarayda ve taşra yönetiminde önemli mevkilere gelmeye başladılar.¹

1676'da stolnik rütbesini elde eden Peter Andreeviç Tolstoy, Miloslavskiyler ile birlikte Petro'ya karşı Sofya'yı desteklemiş ve 1682'deki Strelest Ayaklanması'nda aktif rol oynamıştı.² Tolstoy 1689'da Petro'nun iktidarı ele geçirmesi ile birlikte kendisini Archangels yakınlarındaki Ustyug'da buldu. Bu suretle Tolstoy ailesinin yükselişi kısa bir süreliğine durmuş oldu. Ne var ki bu durum fazla uzun sürmedi. Tolstoy, 1694 yılında Archangels Limanı'nı teftişe çıkan I. Petro'nun Ustyug'da konakladığı sırada "dinamik ve kıvrak zekâsıyla"³ Çarın gözüne girmeyi başardı.

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, bcelik@sakarya.edu.tr

** Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, e-mail: ismailbulbul@hotmail.com

¹ Peter Andreeviç Tolstoy, *The Travel Diary of Peter Tolstoi: A Moscovite in Early Modern Europe*, translated by Max J. Okenfuss, DeKalb 1987, s. xv.

² Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Ankara 1999, s. 247–250.

³ Robert K. Massie, *Peter The Great: His Life and World*, Londra 1990, s. 541.

Petro tarafından donanma subaylığına getirilen Peter Andreeviç Tolstoy, 1696'da Azak Seferi'ne katıldı. Daha sonra Petro'nun modernleşme politikası⁴ çerçevesinde gemicilik eğitimi almak için Avrupa'ya gönderildi. 1697–99 yılları arasında gerçekleştirdiği bu Avrupa seyahati⁵ Tolstoy'un kişisel gelişiminde bir dönüm noktası teşkil eder.⁶ Tolstoy bu tarihe kadar tanınmamış bir saray mensubu iken seyahatten sonra ünü oldukça artmış ve Petro döneminin önde gelen diplomatları arasında yer almıştır.

TOLSTOY'UN ELÇİLİĞİNİ HAZIRLAYAN OLAYLAR

Sadrızam Kara Mustafa Paşa'nın Viyana üzerine düzenlediği seferin başarısızlıkla sonuçlanması Türklerin Avrupa'dan atılabileceği kanaatini doğurmuştur. 1684'te Papa XI. Innocent'in desteği ile bir araya gelen Venedik, Lehistan ve Avusturya, Osmanlı Devleti'ne karşı "Kutsal İttifak"ı kurmuşlardır.⁷ Daha sonra bu ittifaka Rus Çarlığı'nın da katılması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla Lehistan 1686'da Moskova'ya elçi göndererek Rusya'yı ittifaka katılmaya ikna etmiştir.⁸

Savaşın ilk yıllarında Kutsal İttifak üyeleri Osmanlı Devleti karşısında önemli başarılar elde ettiler. Avusturya Budin'e, Venedik Dalmaçya boylarına ve Bosna'ya, Lehistan Kamanice'ye saldırdı. 1686'da Uyvar Osmanlı Devleti'nin elinde çıktı. 1687'ye geldiğinde Venedik Mora'yı, Avusturya Macar topraklarının tamamını ele geçirdi.⁹ Aynı yıl Ruslar Kırım'a bir sefer düzenlemişlerse de Kırım Hanı Selim Giray'ın karşı hareketi Rusların geri çekilmesine neden olmuştur.¹⁰ Hatta Ruslar 1695 yılına kadar Kırım'a saldırmaya cesaret edeme-

⁴ Petro'nun uygulamaya koyduğu yenilikler askerî, idari, sosyal ve ekonomik alanda olmak üzere geniş bir sahayı kapsar. Reformlar uygulamaya konulurken belirli bir sistem içerisinde hareket edilmemiştir. Dolayısıyla toplum ve devlet nazarında kalıcı bir etki yapmamıştır. Buna rağmen Petro'nun reformları Rusya'yı oldukça ileri bir seviyeye götürmüştür. Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler* 1494–1789, Ankara 2004, s. 208–216. Ayrıca bkz. Mehmet Halil Leylak, I. *Petro Döneminde Rusya'da Yapılan Yenilikler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Çalışması, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1990.

⁵ Tolstoy'un Avrupa seyahati 11 Ocak 1697–27 Ocak 1699 tarihleri arasında kapsar. Seyahati boyunca Viyana, Venedik, Milan, Napoli, Malta, Sicilya ve Roma'da bulunmuştur. Seyahati süresince gördüklerini bir günlüğe kaydetmiştir. Günlük bir Moskovalı seyyahın gözlemleri ile yeniçağ Avrupa'sının tasviridir. Günlüğüne Polonya'daki seçimli monarşinin yapısı, Habsburgların şeceresi, Venedik'in ve Napoli'nin siyasi yapısı gibi pek çok konuyu kaydetmiştir. Günlükte Avrupalı soyluların yaşam tarzları ve değerleri hakkında da önemli bilgiler bulunmaktadır. Seyahat ettiği yerlerde denizcilikle ilgili bilgiler toplamasının yanı sıra dolaştığı şehirlerdeki kilise ve manastırları, hayvanat bahçelerini ve endüstriyel girişimleri, eğitim kurumlarını, hastaneleri, hükümet kurumlarını ve Vatikan saraylarını incelemiştir. Bunlar hakkında sadece kişisel gözlemler yapmakla yetinmeyip gerekli makam ve kişilerden bilgi de almıştır. Tolstoy, *a.g.e.*, 1987, s. 32-35, 60-64, 94, 143, 151, 196, 208, 210, 249, 75-76.

⁶ Max J. Okenfuss, "The Cultural Transformation of Peter Tolstoi", *Russia and West*, ed. By A. G. Cross, Newtonville, 1983, s. 228–237.

⁷ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c: IV, Çev: Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005, s. 177; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c: III/I, Ankara 2003, s. 460.

⁸ Ruslar 1681'de Osmanlı Devleti ile barış yapmışlardı. Kezban Acar, *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi*, Ankara 2004, s. 120. Osmanlı Devleti, Kutsal İttifak üyeleri ile savaşa başladığında Rusları bu savaştan uzak tutmak için ılımlı bir politika takip etmişti. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c: III/I, s. 580. Rusların Kutsal İttifak'a dâhil olmada tereddüt etmeleri bu sebeplerden kaynaklanmış olabilir.

⁹ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c: I, İstanbul 2004, s. 268–271.

¹⁰ Yücel Öztürk, "Kırım Hanlığı", *Türkler*, c: VIII, Ankara 2002, s. 499.

mişlerdir. 1695'te Rus Çarı Petro Azak'ı kuşatmış, ancak deniz gücünden yoksun olduğu için başarısız olmuştu. Buna karşılık kalede önemli miktarda tahribat yapmıştı. Petro Voronej'de inşa ettirdiği donanma ile 1696 yılında Azak'ı hem karadan hem denizden kuşatmıştır. Kaledeki Osmanlı yetkilileri ikinci bir saldırıyı beklemediklerinden gerekli önlemleri almamışlar ve bu ihmalkârlık kalenin Rusların eline geçmesine neden olmuştur.¹¹

Osmanlı Devleti, Balkanlarda toprak kaybedince barış arayışına girişmiş, fakat çabaları boşa çıkmıştır. 1689'da Sadrazamlık makamına getirilen Fazıl Mustafa Paşa'nın gayretleri ile elden çıkan toprakların bir kısmı geri alınmıştır. 1691'de Fazıl Mustafa Paşa'nın Sırkamen Savaşı'nda hayatını kaybetmesi üzerine Osmanlı ilerleyişi durmuştur. Yenilgiler ve gerileyiş II. Mustafa'nın tahta geçtiği 1695 yılına kadar sürmüştür. Savaşın bundan sonraki seyri Rus cephesi bir kenara bırakıldığında 1697'ye kadar Osmanlı Devleti'nin üstünlüğü ile devam etmiştir. Osmanlı ordusunun 1697'de Zenta'da ağır bir yenilgiye uğramasıyla II. Mustafa barış istemek zorunda kalmış, bu suretle Kutsal İttifak üyeleri ile yapılan savaş sona ermiştir. Böylece yüzyılın en büyük diplomatik olaylarından biri olan Karlofça görüşmeleri ve Antlaşması'na giden süreç başlamıştır.¹²

Karlofça görüşmeleri Rusya hariç 1699'da her devlet ile ayrı ayrı antlaşma yapmak suretiyle sona ermiştir.¹³ Petro kendisine Karadeniz'de bir üs elde etmek istemiş, Azak bu amaçla ele geçirilmişti. Onun bundan sonraki hedefi ise Kerç Boğazı'dır. Ancak müttefiklerinin yaklaşan İspanya veraset sorunu yüzünden Osmanlı ile barış imzalamak için acele etmeleri Petro'nun yalnız kalmasına neden olmuştur. Bu yüzden Rusya ile sadece bir mütareke imzalanmıştır.¹⁴

Rusya ile görüşmeler 1700 yılında İstanbul'a gelen Ukraintsev ile yapıldı. Ukraintsev, Osmanlı'nın haremî sayılan Karadeniz'den bir savaş gemisi ile gelmişti.¹⁵ Bu durum Petro'nun Osmanlı Devleti'ne meydan okuması anlamına gelebilir. En azından Sultan II. Mustafa böyle düşünmüştü.¹⁶ Fakat buna rağmen, Osmanlı Devleti kendi aleyhinde bir anlaşmayı onaylamak zorunda kaldı. Çünkü Kutsal İttifak üyeleri ile yapılan savaş ülke ekonomisine ağır bir darbe vurmuş ve savaş süresince tecrübeli devlet adamlarının bir kısmı hayatını kaybetmişti.¹⁷ II. Mustafa'nın farkında olmadığı bir isyan da kapıdaydı.¹⁸ Osmanlı

¹¹ Defterdar San Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 602-603 (Bundan sonra *Zübde-i Vekayiât* ismiyle zikredilecektir.); Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, Çev. Özdemir Çobanoğlu, c: II, İstanbul: 2002, s. 790, 796, 798, Jorga, *a.g.e.*, s. 229-230, Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c: III/I, s. 583.

¹² Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, Çev. Zülal Kılıç, İstanbul 2007, s. 269-270, 272, 274-284, Jorga, *a.g.e.*, s. 200, 203, 204.

¹³ Silahdar Fındıklı Mehmet Ağa: *Nusretname*, c: II, Sadelestiren: İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1966, s. 347-348. (Bundan sonra *Nusretname* olarak zikredilecektir.)

¹⁴ Rifa'at A. Abou-El-Haj, "Ottoman Diplomacy at Karlowitz", *Journal of American Oriental Society*, c: 87, No. 4. (Oct-Dec., 1967), s. 508-509.

¹⁵ *Nusretname*, s. 25.

¹⁶ Kantemir, *a.g.e.*, s. 858.

¹⁷ Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I*, Çev. Server Tanilli, İstanbul 2004, s. 302.

Devleti'ni barış imzalamaya zorlayan ana sebepler bunlardı.¹⁹ Öte yandan Petro da Osmanlı Devleti ile bir antlaşma imzalamada acele etmekteydi. Çünkü Rusya, İsveç'e karşı Danimarka ve Lehistan ile bir ittifak kurmuş, 1700 yılında müttefikleri İsveç'e karşı savaş ilan etmişlerdi. Petro savaşa dâhil olmak için sabırsızlanıyordu. Barış haberini alır almaz da İsveç'e savaş ilan etti.²⁰

Aslında Ruslarla imzalanan İstanbul Antlaşması Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu ortaya koymaktadır. Kuzeyde yaşanan gelişmeler, Petro'nun barış imzalanmasındaki aceleci tavrı -ki bu yüzden birçok taviz vermeye hazırды-, Rusların Karlofça'da yalnız bırakılmaları ve Avrupa'daki dengeler Osmanlı Devleti için kârlı bir antlaşma yapmaya elverişli ortam hazırlamıştı.²¹

Rus delegeleri ile Osmanlı temsilcileri arasında yapılan görüşmeler 3 Haziran 1700 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşması ile sona erdi.²² İstanbul Antlaşması 1711 yılına kadar yürürlükte kaldı. Bu tarihe kadar iki ülke arasındaki ilişkiler İstanbul Antlaşması çerçevesinde yürütülmüştür. Bu açıdan antlaşmanın Tolstoy'un hareketlerini de belirleyici bir işlevi olduğu söylenebilir.²³

TOLSTOY'DAN BEKLENENLER

Petro dönemine kadar Ruslar, tıpkı Osmanlı Devleti gibi yabancı bir ülkede elçi bulundurma gereğini hissetmemişti.²⁴ Petro uluslar arası politikada daimi elçiliklerin önemini kavramış olmalıdır ki ilk defa daimi elçiliklerin tesisi onun döneminde olmuştur.²⁵ Bu noktada İstanbul'a elçi olarak Tolstoy gönderilmişti.

---

¹⁸ Edirne Vakası, uzun süren savaşların getirmiş olduğu yıkıcı sebeplerden, II. Mustafa'nın devlet işleriyle ilgilenmek yerine vaktini Edirne'de eğlence ile geçirmesinden ve Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin devlet yönetimine müdahalesinden dolayı meydana gelmiştir. Maaşlarını alamayan bir grup Cebeci 18 Temmuz 1703 yılında isyan etmiş, isyan kısa sürede büyümüş ve nihayet II. Mustafa'nın tahtan indirilmesi ve Feyzullah Efendi'nin öldürülmesiyle sona ermiştir. Ancak isyanın etkileri uzun sürmüştür. II. Mustafa'nın yerine geçen III. Ahmet uzun bir süre isyancıların atamış olduğu görevlileri bertaraf etmekle uğraşmıştır. Abdülkadir Özcan, "Edirne Vak'ası", DİA, c: X, İstanbul: 1994, s. 445-446. Edirne Vakası Osmanlı kroniklerinde ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı gibi sadece bu olaya ithaf edilmiş tarihler de mevcuttur. Şefik Efendi'nin Şefiknâme'si [Tasvir-i Efkâr Gazetesi Matbaası tarafından 1282 (1866) yılında basılmıştır] ve Mü'minzâde Seyyid Ahmed Hasib Efendi, Ravzâtü'l Küberâ'sı Edirne Vakası'nı anlatır.

¹⁹ Hammer, Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanının Azak etrafında yüz bin kişilik bir Rus ordusunun toplandığı haberini vermesi üzerine barış imzaladığını yazmaktadır. Hammer, *Osmanlı Tarihi*, c: VII, İstanbul, 1994, s. 30.

²⁰ Akdes Nimet Kurat, "XVIII. Yüzyıl Başı 'Avrupa Umumî Harbi'nde Türkiye'nin Tarafsızlığı", *Belleten*, VII/26, Ankara 1943, s. 252, 253.

²¹ B. H. Sumner, *Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul 1993, 25.

²² İstanbul Antlaşması Ağustos 1710 tarihinde tasdik edildikten sonra yürürlüğe girmiştir. Karakoç Sarkis, *Külliyyât-ı Kavânîn*, c: I, Yay. Haz. M. Akif Aydın vd., Ankara 2006, s. 27.

²³ Antlaşma maddeleri için bkz. *Zübde-i Vekayîât*, s. 692-698.

²⁴ Rogozhın N. Mihajlovich, "Rus Diplomatlarının Raporlarında Osmanlı Devleti (XVI-XIX Yüzyıllar)", *Osmanlı*, c: I, Ankara 1999, s. 527.

²⁵ G. F. Dolgorukiy Polonya'ya, A. A. Matveev Hollanda'ya, P. Golicyn Viyana'ya ve A. Izmaylov Danimarka'ya elçi olarak gönderilmiştir. V. E. Şutoy, "Osmanlı Devletinin 1700-1709 Kuzey Savaşı Yıllarındaki Tutumu", Çev. Ö. Cenap Eren, *Belleten*, LIII/207-208, Ankara: 1989, s. 906, 908; Akdes Nimet Kurat, *Prut Seferi ve Barışı*, Ankara 1951, s. 58.

Tolstoy, Moskova'dan ayrılmadan önce Petro'dan bazı talimatlar aldı. Bunlar Solovyev tarafından şu şekilde sıralanmıştır:²⁶

"Osmanlı İmparatorluğu'nun umumi durumu, ahalisi, idare şekli, devlet ricali, askeri vaziyeti ve teşkilatı, yabancı devletlerle münasebeti, varidatın arttırılması ve gizli askeri hazırlıkların kolaylaştırılması hususunda alınan tedbirler, harp hazırlıkları yapıyorsa bunun kime karşı olduğu, hangi milletlere karşı sempati beslendiği, devlet varidatının yekûnu, bunun toplanma tarzı, gelirinin eskisine göre nispetle arttığı veya azaldığı, İran'la ticaretin vaziyeti, askerin miktarı ve nerelerde bulunduğu, harbe hazır kuvvetlerin sayısı ve hazineden ne kadar maaş aldıkları, donanmanın vaziyeti, Kerç Boğazı'nda bir kalenin yapılıp yapılmayacağı, yapılacaksa mevkii ve hangi ustalar tarafından inşa edileceği, Kerç Boğazı'nın tamamıyla toprakla doldurulması meselesi, eğer buna karar verilmişse ne zaman icra edileceği, Alman harbinden sonra Türk piyadesi ve süvarilerinin Avrupai nizama göre talim ettirilip ettirilmedikleri, eski usulün devam edip etmediği, Oçakov (Özü), Akkerman (Turla) üzerindeki ve Kili kalelerinin vaziyeti, eski usule göre mi, yoksa yeni tarzda mı, tabya usulü ile mi tahkim edildikleri, bunun hangi ustalar tarafından yapıldığı, topçuların yeni veya eski nizama göre talim yapıp yapmadıkları, kimler tarafından yetiştirildikleri, eski mühendislerin ecnebi veya yerlilerden mi oldukları, topçu mektebinin olup olmadığı..."

Bu görevlerden başka yerine getirmekle yükümlü olduğu diğer önemli bir görev ise Kuzey Savaşı devam ederken İsveç ile Osmanlı Devleti arasında olası bir ittifakı engellemek, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı savaş ilan etmesini önlemektir.²⁷

Peki, Tolstoy kendisinden beklenenleri nasıl gerçekleştirecekti? Her şeyden önce ne Rusya'ya ne de seyahat ettiği Avrupa ülkelerine benzemeyen yabancı bir ülkede ilk elçi sıfatıyla bulunacaktı. İkinci olarak Osmanlı Devleti ile Rusya uzun yıllardır savaş halindeydi ve birbirlerine şüphe ile bakıyorlardı. Üçüncü zorluk Kırım Hanlığı'ndan kaynaklanıyordu. Kırım Hanlığı 1506 yılından beri Rusya ile rekabet halindeydi. Hanlar zaman zaman düzenledikleri akınlarla Rusya'yı ekonomik açıdan zarara uğratabiliyorlardı. Ayrıca pek çok Rus, Kırımlılar tarafından esir alınıp köle olarak pazarlarda satılıyordu.²⁸ Bu etkenler Tolstoy'un işlerini zorlaştırmıştı. Üstelik Osmanlı Devleti'nde ne haklarını savunabileceği bir Rus nüfusu bulunuyordu, ne de iki ülke arasındaki ticaret hacmi kayda değerdi. Bu yüzden Osmanlı yöneticileri ilk Rus elçisine şüphe ile yaklaşmışlardı.²⁹ Bütün bu olumsuzluklara rağmen Tolstoy kendisinden beklenenleri başarı ile yerine getirmişti. Bu başarıda onun "*çok yönlü, gerektiğinde sokulgan*

²⁶ Solovyev'den naklen A. N. Kurat, *Prut Seferi ve Barışı*, s. 16-17.

²⁷ Nikolay I. Pavlenko, *Ptency Gnezda Petrova*, Moskova 1989, s. 129.

²⁸ Pavlenko, *a.g.e.*, s. 129-130. Köle ticareti Kırım için önemli bir gelir kaynağı idi. Bu konuda bkz. Zübeyde Güneş Yağcı, "16. Yüzyılda Kırım'da Köle Ticareti", *Karadeniz Araştırmaları*, VIII, Çorum 2006, s. 12-30; Yücel Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*, Ankara 2000, s. 315-317, 431 dn 7.

²⁹ Massie, *a.g.e.*, s. 541

ve peşin fikirli davranan, gerektiğinde kibar ve sakin, aynı zamanda sert ve iradeli, azimli ve acımasız”³⁰ karakteri büyük ölçüde etkili olmuştur.

TOLSTOY’UN İSTANBUL ELÇİLİĞİ

Petro’nun Nisan 1702 tarihli mektubu Tolstoy’un İstanbul elçiliğine atandığını bildiriyordu. Mektup Tolstoy’a dönemin elçi karşılama kurallarına uygun bir şekilde muamele yapılması ricası ile sona eriyordu.³¹ 22 Mayıs 1702’de Moskova’dan ayrılan Tolstoy³², 26 Haziran’da Kiev’e ulaştı. Yolculuğunu gayet yavaş devam ettirmesinin amacı İstanbul’daki yetkililerin gelişini duyup hazırlık yapmalarına imkân vermek içindi. Ancak umduğunu bulamadı. Dinyester Nehri’nin sağ yakasına ulaştığında, burası Osmanlı toprağı olmasına rağmen kendini karşılayan hiçbir yetkili olmadı.³³ Osmanlı yetkilileri onu ancak Moldovya (Boğdan) sınırında karşıladılar. 10 Ağustos’ta Tuna Nehri’ni geçen elçi 29 Ağustos’ta Edirne’ye ulaştı.³⁴ Osmanlı Vakanüvislerinden Fındıklılı Mehmed Ağa, Tolstoy’un şehre girişini anlatırken şu sözleri sarf etmiştir: “Rusya elçisi şehre yaklaşmışsa da uydurma törenlerini yerine getirmek için o gün Edirne’ye girmemiş...”³⁵ Bir devlet adamı olarak Mehmed Ağa’nın uydurma kelimesini kullanması Osmanlı’nın Rusya’ya bakışını göstermesi açısından önemlidir.

Tolstoy 10 Kasım 1702’de sadrazamın,³⁶ 21 Kasım 1702’de de II. Mustafa’nın huzuruna kabul edildi.³⁷ Tolstoy huzura kabul edildikten ve itimat mektubunu sunduktan sonra resmen göreve başlamış oldu. Rusya Ahidname Defteri’ndeki kayıtlar Tolstoy’un üç meseleden dolayı Aralık ayı içerisinde Osman-

³⁰ Emine İnanır, P. A. Tolstoy’un Avrupa Gezi Notları’nda (1697–1699) ‘Ben’ ve ‘Öteki’ Konusu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 57.

³¹ BOA, Name-i Hümayun Defteri, Nr: 5, s. 685–88, Rus Çarı Petro tarafından Sadrazama (Amcazade Hüseyin Pasa) yazılan mektup, Evâsıt Zi-l-ka’de 1113 (Nisan 1702).

³² Tolstoy, Osmanlı Devleti’ne ailesini de getirmiş olmalıdır. Nitekim Tolstoy 1706 tarihli bir hükümden oğlunun Moskova’ya dönmesi için izin istemektedir. BOA, Rusya Ahidname Defteri, Nr: 83/1, h. 39, s. 18, Özi valisine, Evâhir-i Şevval 1117 (Şubat 1706).

³³ Osmanlı teşrifat kaidelerine göre yabancı bir elçi sınırda karşılanır, padişahın bulunduğu şehre kadar koruma eşliğinde ve tüm masrafları karşılanmak suretiyle getirilirdi. Şehre yakın bir yerde yemek ziyafeti verilirdi. Elçi bir süre dinlendikten sonra yine belirli kaidelerle huzura kabul edilirdi. İtimat mektubunu sunduktan sonra vazifesini yerine getirir, birkaç gün dinlendikten sonra tekrar huzura alınır ve yine koruma eşliğinde masrafları karşılanmak suretiyle sınıra kadar elçiye refakat edilirdi. Zarf Ongun, “Osmanlı İmparatorluğunda Nâme ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merasim”, *Tarih Vesikaları*, 1/6 (1942), s. 407, 408; Midhat Sertoğlu, “Osmanlı Padişahlannın Elçi Kabul Töreni”, *Hayat Tarihi Mecmuası*, 2/7, 1974, s. 13 vd.; Mübahat Kütükoğlu, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fevkalâde Elçilerin Ağırlanması”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Prof. İ. Ercüment Kuran’a Armağan, Ankara 1989, s. 199–231. Elçiler göreve başladıkları andan itibaren masraflarını kendi ceplerinden öderlerdi. Ancak, elçinin korumasına verilen askerlerin masrafları devlet tarafından karşılanmaya devam ederdi. Mesela Haziran/Temmuz 1703 yılında Tolstoy için yapılan harcamaların tutarı 152.549 akçe idi. İ.H., Nu: 671, 3 Rebî’ülevvel 1115 (17 Temmuz 1703).

³⁴ *Russkii Posol v Stambule: Petr Andreeviç Tolstoy ego opisanie Osmanskoy Imperii Naçala XVIII v.* [otv. red. M. S. Lazarev, N. A. Halfin; sostaviteli i avtory vstup. Stati i rimeçanii M. R. Aruno-va, S. F. Oreşkova], Moskova 1985, s. 18.

³⁵ *Nusretname*, s. 118.

³⁶ *Russkii Posol v Stambule...*, s. 18. Osmanlı kaynakları onun huzura kabul tarihini 26 Ekim 1702 olarak göstermektedir. Bkz. *Zübde-i Vekayiât*, s. 744; *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 178.

³⁷ *Nusretname*, s. 121

lı yetkilileri ile temasa geçtiğine işaret etmektedir. Birincisi ilaç satın almak için İstanbul'a iki adamını göndermiştir. Diğer meseleler ise İstanbul Antlaşması'nın on ikinci maddesi gereğince Kudüs'ü ziyaret etmek isteyenlerle ilgilidir.³⁸ Birkaç ay sonraki girişimlerinin temelini ise tüccarlarla ilgili meseleler oluşturmuştur.³⁹

Elçiliğinin ilk zamanlarında Osmanlı Hükümeti Tolstoy'un dış dünya ile bağlantısını koparmak için her türlü yolu denemiş ve uygun olmayan kişilerle görüşmesine izin vermemiştir. Hükümetin ondan şüphelenme nedeni onun Osmanlı Devleti'ne Rusya'nın saldırması için uygun zaman dilimini tespit için gönderildiğini düşünmesidir. Bunun için gece-gündüz onun konağında 120 yeniçeri nöbet tutmuştur. Ne var ki, Tolstoy yine de dış dünya ile bağlantısını koparmamıştır. Ona bu konuda yardımcı olan bazı insanlar vardı. Bunların başında Kudüs Patriği Dosifey (Dositheus)⁴⁰, patriğin Yunanlı yeğeni Spiliot (Chry-santhus) ve Raguzalı Sava Lukiç Vladislaviç⁴¹ geliyordu. Onlar Rus elçisine her türlü bilgi akışını sağlıyorlardı. Tolsytoy özellikle Dositheus'a büyük değer veriyordu, hatta I. Petro ile 14 Haziran 1703 tarihli yazışmasında ondan "*gerçekten ölümü hakir göyerek her fırsatta hükümdar hazretleri için çalışıyor*" diyerek sitayişle bahsetmiştir⁴².

Edirne'ye geldiği günden itibaren sürekli gözlemlerde bulunan Tolstoy bu gözlemlerini sürekli hükümeti ile paylaşmıştır. Rus elçisi 1702-1709 yılları arasında düzenli olarak Moskova'ya raporlar sunmuştur ve "*Russkii posol v Stambule*" adlı eserde belirtildiğine göre Tolstoy her yıl ortalama 500-700 (başka bir yerde de 700-900) yaprak kayıt göndermiştir.⁴³ Bu kayıtlara göre Rusya'nın Kuzey Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ni tarafsız bırakmak için, Peter Andreeviç Tolstoy çok önemli işler yapmış ve Rusya'nın Osmanlı ile düşebileceği muhtemel çatışmaları günü gününe rapor ederek bunların önüne geçmiştir.

Tolstoy göreve başladığında sadrazamlık makamında Rusya aleyhtarı Daltaban Mustafa Paşa⁴⁴ bulunuyordu. Mustafa Paşa, Kırım Hanı Devlet Giray ile

³⁸ BOA, *Rusya Ahidname Defteri*, Nr: 83/1, h. 12, s. 12, İstanbul kaimmakamına ve Edirne'den İstanbul'a varub gelince yol üzerinde vakı olan kadılara hüküm ki, Evâhir-i Receb 1114 (Aralık 1702); BOA, *Rusya Ahidname Defteri*, Nr: 83/1, h. 13, s. 12, İstanbul kaimmakamına ve kadısına hüküm, Evâhir-i Receb 1114 (Aralık 1702); BOA, *Rusya Ahidname Defteri*, Nr: 83/1, h. 14, s. 13, Asitane kaimmakamına ve Edirne'den bahren ve beren Kudüs-ü şerife varub gelince yol üzerinde vakı olan vüzera-i azam ve beylerbeyileri ve sancakları ve kadılar ve mütesellimler ve kethüda erleri ve yeniçeri serdarlarına hüküm ki, Evâhir-i Receb 1114 (Aralık 1702).

³⁹ BOA, *Rusya Ahidname Defteri*, Nr: 83/1, h. 17, s. 14, İstanbul kaimmakamına ve kadısına hüküm, Evasit Şevval 1114 (Şubat-Mart 1703); BOA, *Rusya Ahidname Defteri*, Nr: 83/1, h. 18, s. 14, İstanbul kaimmakamına ve kadısına hüküm, Evasit Şevval 1114 (Şubat-Mart 1703)

⁴⁰ 1669'da patrik olan bu zat nadiren Kudüs'te bulunmuş, zamanının çoğunu İstanbul'da geçirmiştir.

⁴¹ 1668'de doğan ve Dalmaçyalı bir tacir olan Sava, daha sonra İstanbul'a gelerek Ruslar için çalışmıştır. Tolstoy'a büyük yardımları olan bu zat onun Fransız elçileri ile ilişkiler kurmasında da aracı olmuştur. Bkz. Sumner, s. 51-52, 72.

⁴² Sumner, s. 72.

⁴³ *Russkii posol v Stambule*, s. 19.

⁴⁴ Daltaban Mustafa Paşa hakkında geniş bilgi için Bk. Abdülkadir Özcan, "Daltaban Mustafa Paşa", İ.Ü.E.F.T.E.D., S.13, İstanbul: 1983-1987, s. 299-332.

gizlice anlaşarak Rusya'ya kaşı bir harekât planı hazırlamış, ancak bu plan Tolstoy tarafından padişaha bildirilerek etkisiz hale getirilmişti. Onun bu başarısında Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin tutumu önemli bir rol oynamış olmalıdır. Rusların Osmanlı sınırında yaptıkları tahkimattan ve Azak donanmasından endişe duyan Kırım ulemasının bu konuda harekete geçmeden önce İstanbul'a bir heyet gönderdiği ve heyetin Feyzullah Efendi tarafından "yalancılık" suçlandığı kaynaklarda mevcuttur. Burada önemli olan Feyzullah Efendi'nin davranışının nedeninden ziyade sonucudur. Onun tutumu Rusya karşısında hazırlanan planın ortaya çıkmasına ve padişaha iletilmesine büyük bir kolaylık sağlamıştı.⁴⁵ Tolstoy, Feyzullah Efendi ile Daltaban Mustafa Paşa arasındaki güç rekabetini iyi kullanmış gibi görünüyor.

Kırım ulemasının Ruslar hakkındaki istihbari bilgileri Ruslar tarafından serbest bırakılan Müslüman esirlerce doğrulanınca Tolstoy görüşmeye çağrılmıştı. Yapılan görüşmelerde Tolstoy'a sınırda inşa edilen palangalar ve Azak'taki donanma sorulmuş, Tolstoy palankaların Kazaklar için yapıldığı, donanmanın ise para karşılığı satılabileceği cevabını vermişti.⁴⁶ Uzunçarşılı bu cevabın yetkililerce yeterli olduğu kanısındadır.⁴⁷ Ancak Şatır Mehmed Ağa isimli bir görevlinin sınırda inceleme yapmak ve Azak'taki Rus donanması hakkında bilgi toplamakla vazifelendirilmesi Osmanlı yetkililerinin cevabı yeterli görmediğine işaret ediyor.⁴⁸

Mehmed Ağa kendisine biçilen vazifeyi yerine getirmek için Azak'a gelmişti. Ancak Tolstoy, Mehmed Ağa'nın hangi maksatla Azak'a geldiğini o henüz Edirne'den ayrılmadan önce Moskova'ya bildirmişti.⁴⁹ Moskova, Azak valisine Osmanlı yetkilisinin oyalanması talimatını verdi. Bu talimat doğrultusunda hareket eden vali, çeşitli bahaneler ileri sürerek dönünceye kadar Mehmed Ağa'nın donanmayı görmesine engel oldu. Edirne'ye geldiğinde onun donanma hakkında verdiği bilgiler şifahi olmalıdır. Nitekim Mehmed Ağa Rusların Don Nehri'nde 100, Azak Denizi'nde 16, Taganrog Limanı'nda ise 6 kalyonu olduğunu ve 2.000 İsveçli esirin çektirilene bindirildiği bilgisini vermektedir.⁵⁰ Petro 1695–96 yıllarında gemi yapımında binlerce kişiyi çalıştırmıştı. Bu anlamda Rus denizciliği ciddi bir ilerleme kaydetmişti.⁵¹ Ancak ne 1702'de, ne de sonraki on yıl içerisinde Rus donanması Mehmed Ağa'nın verdiği rakamlara ulaşabilmişti. Osmanlı Devleti'nin bu konudaki endişesi 1700'de İstanbul'a gelen Kryepost isimli gemiden kaynaklanmış olmalıdır. Kryepost nehirde kullanılmayacak kadar büyük bir savaş gemisi idi. İstanbul'da bulunduğu sırada Padişah da dâhil olmak üzere devlet ileri gelenleri ve halk tarafından yakından

⁴⁵ *Nusretname*, s. 123.

⁴⁶ *Nusretname*, s. 136, Mehmed Raşid, *Tarih-i Raşid*, c: II, İstanbul 1282, s. 567, *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 201, 222; Hammer, *a.g.e.*, c: VII, s. 60.

⁴⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c: IV/I, s. 13.

⁴⁸ *Nusretname*, s. 144.

⁴⁹ Şutoy, *a.g.m.*, s. 916.

⁵⁰ *Nusretname*, s. 136.

⁵¹ A. N. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 253; Mairin Michelle F. R. G. S. *Rusya'nın Denizcilik Tarihi*, Çev. Sermet Gökdeniz, İstanbul 1974, s. 47-49; Sumner, *a.g.e.*, s. 26 dipnot 29.

görülmüştü. Kryepost, İstanbul'da Rus donanmasının güçlü olduğu izlenimi bıraktı ve bu izlenim endişeye neden oldu.⁵² Tolstoy bir mektubunda bu endişeyi şu sözlerle dile getiriyor:⁵³ "*Donanmamız kadar hiçbir şey onları korkutmuyor.*"

Tolstoy, ilk sınavını başarı ile vermişti. Osmanlı Devleti doğrudan suçlamada bulunamamıştı. Ancak tehlikenin farkındaydı. Mehmed Ağa'nın bölgeye gönderilmesinden sonra bu tehlike daha iyi anlaşıldı. Fakat siyasi belirsizlik ciddi tedbirlerin alınmasına engel olduğundan sadece Azak'ın yerini tutabilecek bir kalenin inşasına⁵⁴ ve donanmanın her yıl düzenli olarak bir süreliğine Karadeniz'e gönderilmesine karar verildi.⁵⁵ Buna ilaveten sınırdaki paşalara haber verilerek temkinli olmaları ve kale ve palankaların tamir edilmesi istendi.⁵⁶ Tolstoy alınan bu tedbirleri savaş hazırlığı olarak görmüş ve durumu Moskova'ya bildirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin bir diğer girişimi Gedikli müteferrika Nogaylı Mustafa Ağa'yı elçi olarak Moskova'ya göndermesidir. Mustafa Ağa, Azak'taki Rus gemilerini ve sınırdaki tahkimatı sormakla görevliydi. Mustafa Ağa Rusya'ya giderken Rusların sınırdaki tahkimatını yakından görmüş ve sınırın güçlendirilmesi yönünde bir raporu İstanbul'a göndermiştir.⁵⁷

Osmanlı Devleti Mustafa Ağa'nın elçiliği süresince işlerini kolaylaştırmak için Tolstoy üzerindeki baskıyı azalttı. Bu durum Tolstoy'un 1704 yılında İstanbul'da yaşanan diplomasi trafiğine daha aktif bir şekilde katılmasını sağladı. O tarihte Fransa, Osmanlı Devleti'nin Avusturya'ya karşı savaş ilan etmesi için uğraşırken, İngiltere ve Hollanda bu duruma engel olmaya çalışıyordu. Osmanlı Devleti'nin Avusturya'ya savaş ilan etmesi Rusya'nın çıkarına idi. Böylece hem Azak'taki Rus donanması Osmanlı tehlikesinden kurtulacak, hem de Osmanlı Devleti'nin İsveç'e yardım etme olasılığı ortadan kalkacaktı. Tolstoy'dan Fransa elçisi Ferriol ile irtibata geçmesi istenmişse de Tolstoy, Golovkin'e gönderdiği bir mektupta rüşvet yoluyla saraydan elde ettiği bir kişiden Osmanlı Devleti'nin Avusturya'ya savaş ilan etmeyeceğini öğrendiğini yazmaktadır. Böylece Tolstoy "*Çar'ın aleyhindeki nefretini ve zehrini alenen kusmakta*"⁵⁸ dediği Ferriol ile ortak hareket etmekten kurtulmuştur.⁵⁹

İstanbul Antlaşması imzalanırken sınırların tespiti ve ticari konular daha sonraya bırakılmıştı. Tolstoy Rus ticari gemilerinin Karadeniz'de serbest bir şekilde faaliyette bulunması için birkaç girişimde bulunmuştu. Ancak imtiyazlı

⁵² Nusretname, s. 25; Massie, a.g.e., s. 283.

⁵³ Şutoy, a.g.m., s. 152.

⁵⁴ Kurat, Prut Seferi ve Barışı, s. 49-54; Kırım Hanı Gazi Giray'a gönderilen bir mektupta Han'dan kalenin inşası için gerekli malzemeleri temin etmesi istenmiştir. BOA., Name-i Hümayun Defteri, Nr: 6/1, s. 98-100, Kırım Hanı Gazi Giray'a gönderilen mektup, (29 Kasım 1704).

⁵⁵ Anonim Osmanlı Tarihi, s. 212, Hammer, a.g.e., c: VII, s. 59, 99; Tarih-i Raşid, c: III, s. 284.

⁵⁶ Zübde-i Vekayiât, s. 838; Nusretname, s. 211, 212.

⁵⁷ Uşşâkizâde es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi: Uşşâkizâde Târîhi, c: II, Haz. Raşit Gündoğdu, İstanbul 2005, s. 600 (Bundan sonra Uşşâkizâde Târîhi olarak zikredilecektir.); Nusretname, s. 220, 221; Kurat, Prut Seferi ve Barışı, s. 85-89.

⁵⁸ Şutoy, a.g.m., s. 908.

⁵⁹ Kurat, Prut Seferi ve Barışı, s. 89.

bir ticari antlaşma imzalamaya muvaffak olamadı. Sınır meselesi ise Edirne Vakası ve Kuzey Savaşı yüzünden ancak 1705 yılında halledilebildi.⁶⁰ Yapılan antlaşmanın tam olarak iki tarafı da memnun ettiği söylenemez. Çünkü bir yıl sonra Zaporog Kazakları Rusya'ya giden Osmanlı tüccarlarına saldırıp mallarına el koymuşlar ve hayvanlarını Osmanlı toprağı Bender'e sokmuşlardı. Osmanlı Devleti meselenin halli için Dergâh-ı Âli Kapucubaşlarından Mehmed'i Azak'a gönderdi. Kapucubaşı Mehmed, Tolstoy'un Azak valisi olan kardeşi ile görüşmüş ve Ruslardan verilen zararın tazminini istemiştir. Vali ise Kazakların çarın sözünü dinlemeyen bir taife olduğu cevabını vermiştir.⁶¹

1706 yılından sonra Tolstoy'un görevi giderek zorlaşmaya başladı. 1707 yılında Çorlulu Ali Paşa, Rusya karşısında büyük bir üstünlük sağlamış olan İsveç Kralı Karl ile bağlantıya geçilmesi için Özü valisi Yusuf Paşa'ya talimat verdi. Yergögili Mehmed Efendi Karl'a elçi olarak gönderildi. Bu girişim bir İsveç-Osmanlı ittifakını gündeme getirmişti. Ne var ki Çorlulu'nun bu hareketi III. Ahmed tarafından hoş karşılanmadı. Padişah durumu öğrendiğinde Çorlulu'yu azarladığı gibi Kırım Hanı'ndan da barışı bozacak davranışlardan kaçınmasını istedi.⁶²

III. Ahmed o sıralarda birtakım tedbirler almakta ise de aldığı bu tedbirler barışın bozulmasını engellemeye yönelikti. Fakat o, kuzeydeki gelişmelerden de tedirgindi. Olası kötü bir duruma hazırlıklı olmak için Rus sınırında önemli bir yer olan Bender'i tahkim ettirdi ve değerli bir komutan olan Yusuf Paşa'yı da kale muhafızlığına atadı.⁶³ Tolstoy bu faaliyetleri Moskova'ya gönderdiği bir raporunda şöyle değerlendirmektedir: "*Bender kalesinde tadilat yapmak bahanesiyle, Osmanlılar, Yusuf Paşa'yı, Moldovya ve Eflak Voyvodalarını, Rumeli'deki bazı toprak sahibi ağaları ve görevlileri Bender'e, Rus hududu boyuna göndermeyi faydalı bulmuşlardır... Silistre'den (Özi) Yusuf Paşa'nın yazdıkları da içime dert oldu. Moskof hudutlarını askersiz bırakmağa gelmez yazmış. Onun bu mektubu Babıalide büyük şüphe ve endişe uyandırmış. Çünkü Yusuf Paşa şimdiye kadar böyle şeyler yazmamış.*"⁶⁴

Tolstoy, Reisülküttab Abdülkerim Efendi'ye Yergögili Mehmed Efendi'nin hangi maksatla Karl'a gönderildiğini sorduğunda kuzeyde meydana gelen olaylar hakkında bilgi almak amacıyla gönderildiği cevabını aldı ve Reisülküttab Efendi Osmanlı'nın barışın devamını istediğini söyledi.⁶⁵

Osmanlı Devleti 1708 yılının sonlarına kadar Rusya'ya karşı son derece temkinli bir politika takip etmişti. Ne var ki aynı yılın sonlarında Rusya'ya karşı sert bir hava esmeye başladı. Bunda her şeyden önce Edirne Vakası ile meydana gelen siyasi istikrarsızlığın yavaş yavaş sona ermesi, III. Ahmed'in tahtta-

⁶⁰ Kurat, *Prut Seferi ve Barışı*, s. 91; Hammer, *a.g.e.*, c: VII, s. 119.

⁶¹ BOA, CH., Nr: 1721, Emekdarlardan Mustafa zîr Mehmed'e hüküm ki, Evâhir-i Cemâziyel-âhir, 1118 (Eylül-Ekim 1706); BOA, *Mühimme Defteri*, Nr: 115, h. 599, s. 114, Emekdarlardan Mustafa zîr Mehmed'e hüküm ki, Evâhir-i Cemâziyel-âhir, 1118 (Eylül-Ekim 1706); *Tarih-i Raşid*, c: III, s. 290; Kurat, *Prut Seferi ve Barışı*, s. 91-92.

⁶² *Tarih-i Raşid*, c: III, s. 292, 293; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c: VII/I, s. 60.

⁶³ Jorga, *a.g.e.*, c: IV, s. 248.

⁶⁴ Şutoy, *a.g.m.*, s. 931.

⁶⁵ Kurat, *Prut Seferi ve Barışı*, s. 95, 96.

ki yerini sağlamaştırması, Kırım Hanlığı'na Devlet Giray'ın getirilmesi, Mehmed Efendi'nin Bender'de bir müddet kaldıktan sonra birçok şikâyet dilekçesi ile geri dönmesi, Karl'ın ve Lehistan Kralı Leşçinski'nin Rusya aleyhindeki girişimleri etkili olmuştu.⁶⁶ Mesela Leşçinski III. Ahmed'e gönderdiği bir mektupta Rusların Osmanlı topraklarındaki Hıristiyanları ayaklandırma gayesinde olduğunu ve inanmıyorsa Tolstoy'un evinin aranmasının yeterli olacağını yazmıştı.⁶⁷ Gerçekten de bu mektubu doğrulayacak bazı belgeler Osmanlıların elinde mevcut idi.⁶⁸

Bu sırada Petro'yu İsveç karşısında zor durumda bırakacak bazı gelişmeler oldu. Kazak Hetmanı İvan Mazeppa, Karl'ın tarafına geçti.⁶⁹ Başkurtlar, Astrahan ahalisi ve Bulavin önderliğindeki Don Kazakları ayaklandılar. Bunlardan en tehlikelisi Kazakların isyanı idi. Çünkü Kazaklar, Azak ve Taganrog'a yakın bir yerde olduklarından buradaki donanma için tehdit oluşturuyorlardı. Dahası Bulavin, Osmanlı Devleti'ne bir elçi göndermişti. Bu elçi Tolstoy tarafından yakın takibe alındı. Bir süre sonra da Tolstoy tarafından Rusya'ya iadesi istendi.⁷⁰

Tolstoy İstanbul'da Rusya aleyhine oluşan sert havayı dağıtmak için büyük bir gayret göstermiştir. Golovkin'e gönderdiği mektupta "*Yararımıza olan her şey için ve Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı savaşı başlatmasını önlemek gayesiyle olanca kuvvetimle çalışıyorum*" diyordu.⁷¹ Petro ise Rus hapishanelerinde bulunan Müslüman esirleri serbest bırakarak ve Azak'ta bulunan Osmanlı temsilcisi Ali Ağa'nın huzurunda on gemiyi yaktırarak Rusya karşısında oluşan olumsuz havayı dağıtmaya çalışmıştı.⁷² Bütün bu girişimlerin sonucu çok geçmeden alındı. Tolstoy 3 Ocak 1709 tarihli mektubunda Sadrazam ile görüştiklerini, Osmanlı Devleti'nin barışı devam ettirmek niyetinde olduğunu ifade etmekte ve "*gelecek bahara kadar zat-ı devletleri, Osmanlılardan ve Tatarlardan endişe duymamalıdır*" demektedir.⁷³

Karl'ın 8 Temmuz 1709'da Poltova'da Petro tarafından yenilgiye uğratılması durumu değişirdi. Karl yenilgiye uğrayınca İvan Mazeppa ile Osmanlı Devleti'ne sığındı.⁷⁴ Ancak o İstanbul'da değil Bender'de ikamet ettirildi. Tolstoy Poltova Zaferi'ni ve Karl'ın Osmanlıya sığındığını Yusuf Paşa'dan öğrenince Moskova'dan hiçbir talimat almadan Sadrazam ve Şeyhülislam ile görüşerek

⁶⁶ Şutoy, *a.g.m.*, s. 931; Hammer, *a.g.e.*, c: IV, s. 143.

⁶⁷ Şutoy, *a.g.m.*, s. 921.

⁶⁸ Tüccar olduklarını iddia eden bir grup Rus ellerinde ikonlarla Aynaroz'a geçmeye çalışmışlar, ancak tüccar olduklarını doğrulayan bir delil gösterememişlerdi. *Mühimme Defteri*, Nr: 115, h. 2286, s. 518. Boğdan Voyvodasına hüküm ki, Evâsıt Zi-l-hicce 1119 (Mart 1708). Uşşâkizâde, Eflak ve Boğdan Beylerinin hazırlık içerisinde olduklarını ancak neye hazırlandıklarının bilinmediğini yazmaktadır. *Uşşâkizâde Târîhi*, s. 946.

⁶⁹ Şutoy, *a.g.m.*, s. 930; Orest Subtelny, "Russia and Ukrain: The Difference That Peter I Made", *Russian Review*, c: 39, No. 1 (Jan., 1980), s. 10; İ. H. Uzunçarsılı, *a.g.e.*, c: IV/I, s. 57, 58.

⁷⁰ Massie, *a.g.e.*, s. 394-396; Harold Lamb, *The City and The Tsar*, New York 1967, s. 168, 169, 172, 173, Sumner, *a.g.e.*, s. 59, 61.

⁷¹ Şutoy, *a.g.m.*, s. 936.

⁷² Massie, *a.g.e.*, s. 543; V. E. Şutoy, *a.g.m.*, s. 940.

⁷³ Şutoy, *a.g.m.*, s. 937.

⁷⁴ Hammer, *a.g.e.*, c: VII, s. 133; Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 258-259; Uzunçarsılı, *a.g.e.*, c: IV/I, s. 61.

Karl'ın serbest bırakılmamasını ve Mazeppa'nın teslimini istedi. Kısa bir süre sonra Tolstoy'un talepleri ile birebir örtüşen Petro'nun mektupları III. Ahmed'e ve Sadrazama ulaştı.⁷⁵ Öte yandan Golovkin Tolstoy'a gönderdiği mektupta ondan Mazeppa'nın yakalanması için Devlet Giray'a, Yusuf Paşa'ya, Eflak ve Boğdan voyvodalarına emirler gönderilmesine yönelik faaliyetlerde bulunmasını talep etmekteydi.⁷⁶

Tolstoy Elhac Mehmed Efendi ile yaptığı görüşmelerde Karl'ın ve Mazeppa'nın teslimini istediğinde Osmanlı yetkilileri "Türk kanunlarının Padişah'a sığınan prensleri himayeyi emrettiği"ni ileri sürerek onların teslim edilmeyeceğini söylemiştir.⁷⁷ Bu olumsuz cevap karşısında Tolstoy, Padişah ile görüşmek istemişse de huzura kabul edilmedi. Tolstoy bunu şu şekilde yorumlamaktadır:⁷⁸ "Bunda bir şeytanlık seziyorum: henüz daha savaşa hazır olmadıklarından, Çar hazretlerinin kendilerine karşı birden bire saldırıya geçmesinden çekindikleri gibi bana doğrudan doğruya red cevabı vermekten korkuyorlar..."

Tolstoy'un bütün gayretleri Rus askerinin Boğdan'a girerek buradaki İsveç askerlerini esir alması ve Mazeppa'ya bağlı 300 kadar Kazak'ı kılıçtan geçirilmesi ile boşa çıkmıştı. Osmanlı yetkilileri kendisine sığınanlara yapılan muameleyi ve bu sınır ihlalini Tolstoy'a sorduklarında Tolstoy bir cevap verememiş, Karl ve Mazeppa'nın teslimine yönelik talebinden vazgeçmek zorunda kalmıştı. Petro yapılan hatayı düzeltmek için barış isteyen bir mektubunu çeşitli hediyelerle birlikte İstanbul'a gönderdi. Tolstoy, Petro'nun mektubunu padişaha sunduktan sonra Rusya lehine bir antlaşma imzalamayı başardı. Buna göre Karl, Rus askeri refakatinde memleketine dönebilecekti. Tolstoy antlaşmanın imzalanabilmesi için yüklü miktarda para harcadığını belirtmektedir.⁷⁹ Nitekim aynı tarihlerde Tolstoy kürk alması için birkaç adamını Moskova'ya göndermek istemiştir.⁸⁰ Bu antlaşma Karl'ın Ruslara teslimi anlamına geliyordu. Karl bu antlaşmadan dolayı Çorlulu'yu sorumlu tuttu ve ülkeyi terk etmeyi reddetti.⁸¹

Karl, Tolstoy'un faaliyetlerine engel olmak ve Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı savaş ilan etmesini sağlamak için Lehistanlı General Stanislaw Poniatowski'yi Şubat 1710'da elçi olarak İstanbul'a gönderdi.⁸² Onun görevleri

⁷⁵ BOA, *Name-i Hümayun Defteri*, Nr: 6/1, s. 176, Çar Petro tarafından Sadrazama (Çorlulu Ali Paşa'ya) gönderilen mektup, 10 Temmuz 1709; BOA, *Name-i Hümayun Defteri*, Nr: 6/1, s. 177-178, Çar Petro tarafından Sadrazama (Çorlulu Ali Paşa'ya) gönderilen mektup, 14 Temmuz 1709; BOA, *Name-i Hümayun Defteri*, Nr: 6/1, s.178-179, Çar Petro tarafından Sadrazama (Çorlulu Ali Paşa'ya) gönderilen mektup, 27 Temmuz 1709.

⁷⁶ Şutoy, *a.g.m.*, s. 942-943.

⁷⁷ Kurat, *Pрут Seferi ve Barışı*, s. 125.

⁷⁸ Şutoy, *a.g.m.*, s. 944, 946.

⁷⁹ *Tarih-i Raşid*, c: III, s. 314-317; *Uşşâkizâde Târîhi*, s. 984, 989, 990; Ahmed Câvid Bey, *Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi*, Haz: Adnan Baycar, İstanbul 2004, s.168; Hammer, *a.g.e.*, c: VII, s. 136-138.

⁸⁰ BOA, *Rusya Ahidname Defteri*, Nr: 83/1, h. 73, s. 24. Özi valisi Vezir Yusuf Paşa'ya ve Asitane-i Saadeten Movkov hududuna varınca yol üzerinde vakı olan kethüda erleri ve yeniçeri serdarları vesair ayana hüküm ki, Evasit Safer 1121 (Nisan 1709).

⁸¹ Ahmed Refik, *Baltacı Mehmed Paşa ve Büyük Petro*, İstanbul (1327), s. 52.

⁸² XII. Karl'ın Rusya karşısında Osmanlı Devleti ile ittifak kurma girişimleri için Bk. Bertil Häggman, "Poltova'nın Neticesi: Rusya'yı Yenmeye Yönelik İsveç-Ukrain-Osmanlı-Kırım Stratejileri (1709- 1714)", *Emel Dergisi*, S. 220, Mayıs-Haziran 1997.

arasında Rus dostu Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın azlettilmesi, Türk-İsveç ittifakının kurulması, Osmanlı'nın Rusya'ya savaş açması, Babiâli tarafından II. Augustus'un Lehistan kralı olarak tanınmasına engel olunması vardı.⁸³ Poniatowski'nin gelişi Tolstoy için zor günlerin habercisi idi. Çünkü Poniatowski, Valide Sultan'ın oğlum diye benimsediği, yeniçerilerin takdirini kazanmış Karl'ın temsilcisi idi. Bu yüzden yönetim ile ilişkilerinde Tolstoy'dan daha rahattı.⁸⁴

Poniatowski, Karl'ı teslim eden bir antlaşmayı imzaladığı için Çorlulu'yu makamından azlettirdi.⁸⁵ Tolstoy ise barışın devamı sağlamak için her türlü yola başvurmuş⁸⁶ ve Ocak 1710 yılında İstanbul Antlaşması'nı yenilemeyi başarmıştı.⁸⁷ Bu anlaşma her iki tarafın da zaman kazanması için önemliydi. Petro, Pomeranya'da bulunan İsveç ordusunu etkisiz hale getirmek, Osmanlı ise Rusya'ya karşı hazırlıklarını tamamlamak istiyordu.

Sofa köşkünde toplanan meclis İstanbul Antlaşması'na aykırı davrandığı gerekçesi ile 20 Kasım 1710'da Rusya'ya karşı savaş ilan etti.⁸⁸ Akabinde ise Tolstoy ve yanında bulunanlar Yedikule Zindanı'na hapsedildi. Eşyaları ise daha sonra kendisine verilmek üzere deftere kaydedildi. Tolstoy Yedikule'deyken gelişen olayları Dimitri Kantemir aracılığı ile öğrenebildi.⁸⁹

Rus ordusu ve başında Baltacı Mehmed Paşa'nın başında bulunduğu Osmanlı ordusu Prut kenarında mevzilendiler. Petro yanlış stratejisinin kurbanı oldu ve ağır bir yenilgiye uğradı. Prut kıyısında yapılan görüşmelerde Osmanlı Devleti'nin bütün isteklerini kabul etmek zorunda kaldı (8 Ağustos 1711).

Karl'a göre bu antlaşma bir hezimetti. Bu yüzden Karl antlaşmadan Baltacı'yı sorumlu tuttu ve Osmanlı topraklarını terk etmeyi reddetti. Öte yandan Petro, antlaşma şartlarını yerine getirme konusunda çeşitli bahaneler ileri sürerek gevşeklik gösterdi.⁹⁰ Gelişen olaylar Osmanlı ile Rusya'yı tekrar karşı karşıya getirdi. Bu durum karşısında III. Ahmed "Moskova keferesi üzerine seferim vardır, bi'z-zat kendüm giderim, ana göre müşâvere olunub din-ü devletime layık ne ise rikâb-ı hümayunuma arz olunsun" şeklinde bir Hatt-ı Şerif çıkarttı. Karar Tolstoy'a bildirildiğinde o elçiliğinin ilk yıllarından itibaren büyük faydalarını gördüğü İngiliz ve Hollanda elçilerinin de katılacağı bir toplantıda konunun görü-

⁸³ A. N. Kurat, "Letters of Poniatowski on the Pruth Campaign, 1711", *Slavonic and East European Review*, 26 (1947/1948), s. 242.

⁸⁴ Voltaire, *İsveç Kralı XII inci Şarl'ın Tarihi*, İstanbul 1939, s. 184, 190, 195. Ortaylı bu iki kişinin Osmanlı'yı savaşa sürüklemesine şüphe ile yaklaşmaktadır. İlber Ortaylı, "Kırım Hanlığı'nın Ocak 1711 Tarihli Bir Ünersali", *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim- Makaleler I*, Ankara 2004, s. 366.

⁸⁵ Ahmed Muhtar, "Rus Mena'biine Göre Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut Seferi", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, VIII/45, İstanbul 1333, s. 164.

⁸⁶ Jorga, Tolstoy'un Lesçinski'nin elçisini zehirlemeye teşebbüs ettiğini yazmaktadır. Jorga, *a.g.e.*, c: IV, s. 256.

⁸⁷ *Nusretname*, s. 257.

⁸⁸ *Tarih-i Raşid*, c: III, s. 399, 340; Ahmed Cavid Bey, *a.g.e.*, s. 169; *Uşşâkâtâde Târihi*, s. 1038; Jorga, *a.g.e.*, c: IV, s. 256.

⁸⁹ Kurat, *Prut Seferi ve Barışı*, s. 182. Raşid, *Tarih-i Raşid* adlı eserinde Yedikule'ye yetmiş kadar adamın hapsedildiğini yazmaktadır. *Tarih-i Raşid*, c: III, s. 344; Akdes Nimet Kurat'a göre hapsedilenler otuz bir kişidir. Kurat, *Prut Seferi ve Barışı*, s. 182.

⁹⁰ Massie, *a.g.e.*, s. 563; Ahmed Cavid Bey, *a.g.e.*, s. 171.

şülmesini talep etti. Bu esnada Prut Antlaşması'nın mimarları olan Kethüda Osman Ağa ile Mektupçu Ömer Efendi'nin öldürülmesi Rusların geri adım atmasına neden oldu. Ruslar Azak'ı boşaltmayı, Taygan'ı yıkmayı kabul edip Karl'ın memleketine sağ-salim dönmesini garanti altına aldılar. Tolstoy'un bu konuda garanti vermesi üzerine sefer iptal edildi. Barışın sağlanması ile Tolstoy Yedikule'den çıkarıldı.⁹¹

Prut kenarında yapılan görüşmelerde gerek Devlet Giray gerekse Karl, Ruslara itimat edilmemesi konusunda Baltacı'yı uyarmışlardı. Bu tespitlerinde haklı oldukları tekrar ortaya çıktı. Petro, Karl'ın geçeceği güzergâha asker yığıp, yolu kontrolü altına aldı. Çarın bu tutumu karşısında Rusya'ya tekrar savaş ilan edildi. Tolstoy ikinci defa Yedikule'ye gönderildi.⁹² Burada üzerinde sıkı bir denetim kuruldu. Durumun ciddiyetini fark eden Tolstoy yeniden görüşme teklifinde bulundu. Tolstoy ve beraberindekiler savaş için Edirne'ye gelen padişahın yanına getirildiler.⁹³ 26 Haziran 1713'te uzlaşmaya varılmış, Ruslar kayıtsız-şartsız Prut Antlaşması'nı uygulamayı kabul etmişlerdir. Bunun üzerine Rus seferi iptal edilmiştir.⁹⁴

Edirne'de imzalanan antlaşma Tolstoy'un İstanbul'daki hareketli günlerini sona erdirdi. Tolstoy ve beraberindekiler antlaşma şartları yerine getirilinceye kadar yerlerinde kaldılar. 27 Haziran 1714'te Tolstoy'un memleketine dönmesi için izin çıktı. Eylül sonunda yola çıkan Tolstoy Aralık'ta evine ulaşabildi.⁹⁵ Bundan sonraki yaşamında Rusya tarihi için önemli görevler üstlenen Tolstoy, Katerina döneminde iktidarı ele geçirilen Menşikov'la arasının açılması sonucunda Beyaz Deniz'de bulunan Solovetsk Manastırı'na sürgüne gönderildi. 1728 yılında burada öldü.⁹⁶

SONUÇ

Peter Andreeviç Tolstoy'un yaşamı pek çok açıdan dikkate değerdir. Tolstoy kariyerine I. Petro'nun düşmanı olarak başlayıp sadık bir memuru olarak tamamlayan yegâne kişidir. Herhalde bu adam hayatının ileriki bir döneminde Rus ve Avrupa saraylarında önemli yerler işgal edeceğini ve Osmanlı Devleti'nde elçi olup hapisane hayatı yaşayacağını bilemezdi. Ancak bütün bunları yaşamıştır. Çar I. Petro için diplomatları arasında İstanbul'da Rusya'yı temsil

⁹¹ *Nusretname*, s. 277–281; BOA, *Mühimme Defteri*, Nr: 119, h. 521, s. 989, 990, Üsküdar'dan Anadolu'nun sol kolu Erzurum'a varınca vâki olan mevâlî-yi a'zam ve kadılara ve kethüdâ yerlerine hüküm ki, Evâhir Zi-l-hicce 1123 (Ocak-Şubat 1712); BOA, *Mühimme Defteri*, Nr: 119, h. 701, s. 146, Anadolu'nun orta kolu Diyarbekire varınca yol üzerinde vâki olan kadılara ve kethüda erlerine hüküm ki, Evasıt Rebiülevvel 1124 (Haziran 1712). İkinci kez geldiği Yedikule'de Tolstoy ve beraberindekiler için yapılan harcamaların toplamı 96.000 akçedir. İ.H., Nu: 739, 3 Muharrem 1124 (11 Şubat 1712).

⁹² BOA, *Name-i Hümayun Defteri*, Nr: 6/2, s. 161–164, Padişah tarafından Kırım hanına yazılan mektup Evâhir-i Şevval 1124 (Kasım 1712).

⁹³ BOA., CH., Nr: 1616, İstanbul Kaimmakamına hüküm, t.y.

⁹⁴ *Nusretname*, s. 288, 295–305; *Tarih-i Raşid*, c. III, s. 385, 386. Barış görüşmeleri yaklaşık beş ay sürmüştür. Görüşmeler Reisülküttab Abdülkerim Efendi'nin konağında gerçekleştirilmiştir. Ahmed Cavid Bey, *a.g.e.*, s. 177-178.

⁹⁵ İnanır, *a.g.t.*, s. 58.

⁹⁶ Henri Troyat, *Dört Çarıç*, İstanbul 2000, s. 9–12, 25–28.

edecek Tolstoy'dan daha uygun birini bulmak zordu. Bu yüzden Petro İstanbul'a elçi olarak onu göndermiş ve bu ağır sorumluluğu ona yüklemiştir.

Elçiliği sırasında Osmanlı yönetimini yakın takibe alan Tolstoy, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasası hakkında ayrıntılı kayıtlar tutmuş ve bu raporları düzenli olarak Rusya'ya göndererek çarın Osmanlı siyasetini belirlemede başat rolü üstlenmiştir.

Görevini 1711 yılına kadar başarıyla götüren Tolstoy, ne var ki, bu tarihten itibaren I. Petro'nun faaliyetlerinden şüphelenen Osmanlı yönetimi, Kırım Hanı ve İsveç Kralının da teşvikiyle Rusya'ya savaş açmış ve bu savaş Tolstoy'un elçilik kariyerinin sona ermesine neden olmuştur. On yedi ay hapis hayatı yaşayan Tolstoy serbest bırakılmış, bunun üzerine de o ülkeyi terk ederek Rusya'ya dönmüştür.

Abstract

The Ottoman Empire engaged in a long-during war with the Holy League after the Vienna defeat in 1683. The war ended with the treaty of Karlowitz in 1699. The Empire signed individual treaties with every member of the League, including Russia (June, 1700). According to this treaty Russia got a right of keeping permanent ambassador in Istanbul. The Russian Tsar chose Peter Andreevich Tolstoy for this job. In this article it will be examined the Ottoman-Russian relations and Tolstoy's role within these relations during his mission.

Keywords: Peter Andreevich Tolstoy, the Russian Embassy, the Ottoman Empire, Russia, the Istanbul Treaty of 1700.

Kaynaklar

- ABOU-EL-HAJ, Rifa'at A., "Ottoman Diplomacy at Karlowitz", *Journal of American Oriental Society*, c: 87, No. 4. (Oct-Dec., 1967).
- ACAR, Kezban, *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi*, Ankara 2004.
- Ahmed Câvid Bey, *Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi*, Haz: A. Baycar, İstanbul 2004.
- Ahmed Muhtar, "Rus Mena'biine Göre Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut Seferi", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, VIII/45, İstanbul 1333.
- Ahmed Refik, *Baltacı Mehmed Paşa ve Büyük Petro*, İstanbul 1327.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, Haz. A. Özcan, Ankara 1995.
- Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, Çev. Özdemir Çobanoğlu, c: II, İstanbul: 2002.
- FINKEL, Caroline, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, Çev. Zülal Kılıç, İstanbul 2007.
- HÄGGMAN, Bertil, "Poltova'nın Neticesi: Rusya'yı Yenmeye Yönelik İsveç-Ukrain-Osmanlı-Kırım Stratejileri (1709– 1714)", *Emel Dergisi*, S. 220, Mayıs-Haziran 1997.
- Hammer, *Osmanlı Tarihi*, c: VII, İstanbul, 1994, s. 30.
- İNANIR, Emine, P. A. Tolstoy'un Avrupa Gezi Notları'nda (1697–1699) 'Ben' ve 'Öteki' Konusu, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.
- JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c: IV, Çev: N. Epçeli, İstanbul 2005
- KURAT, A. N., "Letters of Poniatowski on the Pruth Campaign, 1711", *Slavonic and East European Review*, 26 (1947/1948).
- KURAT, Akdes Nimet, "XVIII. Yüzyıl Başı 'Avrupa Umumî Harbi'nde Türkiye'nin Tarafsızlığı", *Belleten*, VII/26, Ankara 1943.
- KURAT, Akdes Nimet, *Prut Seferi ve Barışı*, Ankara 1951.

- KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi*, Ankara 1999, s. 247–250.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fevkalâde Elçilerin Ağırlandırılması", *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Prof. İ. Ercüment Kuran'a Armağan, Ankara 1989.
- LAMB, Harold, *The City and The Tsar*, New York 1967.
- LEE, Stephen J., *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494–1789*, Ankara 2004.
- LEYLAK, Mehmet Halil, *I. Petro Döneminde Rusya'da Yapılan Yenilikler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Çalışması, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1990.
- MANTRAN, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I*, Çev. S. Tanilli, İstanbul 2004.
- MASSIE, Robert K., *Peter The Great: His Life and World*, Londra 1990.
- Mehmed Raşid, *Tarih-i Raşid*, c: II, İstanbul 1282.
- MIHAJLOVIĆ, Rogozhin N., "Rus Diplomatlarının Raporlarında Osmanlı Devleti (XVI-XIX Yüzyıllar)", *Osmanlı*, c: I, Ankara 1999,.
- MİTCHELLE, Mairin F. R. G. S. *Rusya'nın Denizcilik Tarihi*, Çev. Sermet Gökdeniz, İstanbul 1974.
- OKENFUSS, Max J., "The Cultural Transformation of Peter Tolstoi", *Russia and West*, ed. By A. G. Cross, Newtonville, 1983.
- ONGUN, Zarf, "Osmanlı İmparatorluğunda Nâme ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Meraşim", *Tarih Vesikaları*, 1/6 (1942).
- ORTAYLI, İlber, "Kırım Hanlığı'nın Ocak 1711 Tarihli Bir Üniversalı", *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim- Makaleler I*, Ankara 2004.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Daltaban Mustafa Paşa", *İ.Ü.E.F.T.E.D.*, S.13, İstanbul: 1983-1987, s. 299-332.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Edirne Vak'ası", *DİA*, c: X, İstanbul: 1994
- ÖZTÜRK, Yücel, "Kırım Hanlığı", *Türkler*, c: VIII, Ankara 2002.
- ÖZTÜRK, Yücel, *Osmanlı Hakimiyetinde Keçe (1475-1600)*, Ankara 2000.
- PAVLENKO, Nikolay I., *Ptency Gnezda Petrova*, Moskova 1989.
- Peter Andreeviç Tolstoy, *The Travel Diary of Peter Tolstoi: A Moscovite in Early Modern Europe*, translated by Max J. Okenfuss, DeKalb 1987, s. xv.
- Russkii Posol v Stambule: Petr Andreeviç Tolstoy ego opisanie Osmanskoy Imperii Naçala XVIII v.* [otv. red. M. S. Lazarev, N. A. Halfin; sostaviteli i avtory vstupa. Stati i rimeçanii M. R. Arunova, S. F. Oreşkova], Moskova 1985.
- Sarkis Karakoç, *Külliyyât-ı Kavânin*, c: I, Yay. Haz. M. A. Aydın vd., Ankara 2006.
- SERTOĞLU, Midhat, "Osmanlı Padişahlarının Elçi Kabul Töreni", *Hayat Tarihi Mecmuası*, 2/7, 1974.
- SHAW, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c: I, İstanbul 2004.
- Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa: *Nusretname*, c: II, Sadelestiren: İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1966.
- SUBTELNY, Orest, "Russia and Ukrain: The Difference That Peter I Made", *Russian Review*, c: 39, No. 1 (Jan., 1980).
- SUMNER, B. H., *Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul 1993.
- ŞUTOY, V. E., "Osmanlı Devletinin 1700–1709 Kuzey Savaşı Yıllarındaki Tutumu", Çev. Ö. Cenap Eren, *Belleten*, LIII/207–208, Ankara: 1989.
- TROYAT, Henri, *Dört Çarice*, İstanbul 2000.
- Uşşâkizâde es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi: *Uşşâkizâde Târihi*, c: II, Haz. Raşit Gündoğdu, İstanbul 2005.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c: III/I, Ankara 2003.
- Voltaire, *İsveç Kralı XII inci Şarl'ın Tarihi*, İstanbul 1939.
- YAĞCI, Zübeyde Güneş, "16. Yüzyılda Kırım'da Köle Ticareti", *Karadeniz Araştırmaları*, VIII, Çorum 2006.